

О. Зеліковська

І. Розгон

м. Київ

ФОРМУВАННЯ УМІНЬ РЕФЕРУВАННЯ ТЕКСТІВ У МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

Анотація. Автором досліджені найбільш ефективні форми, методи, прийоми, педагогічні технології навчання майбутніх перекладачів скороченому перекладу із застосуванням різних видів реферування. Виявлені вимоги до реферативного перекладу англомовних текстів. З'ясовано специфічні особливості підготовки перекладачів до компресії та реферування економічних та аграрних текстів.

Ключові слова: реферативний переклад, реферат, перекладачі, реферування економічних та аграрних текстів.

ФОРМИРОВАНИЕ УМЕНИЙ РЕФЕРИРОВАНИЯ ТЕКСТОВ В БУДУЩИХ ПЕРЕВОДЧИКОВ

Е. Зеликовская

И. Розгон

Аннотация. Автором исследованы наиболее эффективные формы, методы, приемы, педагогические технологии подготовки будущих переводчиков сокращенному переводу с применением разных видов реферирования. Выявлены требования к реферативному переводу англоязычных текстов. Выяснены специфические особенности подготовки переводчиков для компрессии и реферирования экономических и аграрных текстов.

Ключевые слова: реферативный перевод, реферат, переводчики, реферирование экономических и аграрных текстов.

DEVELOPING SKILLS TEXT SUMMARIZATION IN THE FUTURE TRANSLATORS

O. Zelikovska

I. Pozgon

Abstract. The author has investigated the most effective forms, methods, techniques, educational technology of prospective translators training for abstract translation using different types of summarization. Requirements for translation of English texts have been identified. The peculiarities of interpreters' training for the compression and summarization of economic and agricultural texts have been clarified.

Key words: abstract translation, abstract, translators, abstracting economic and agricultural texts.

Постановка проблеми. У процесі перекладу текстів професійного та наукового спрямування перекладач стикається з низкою проблем, до розв'язання яких йому необхідно бути підготовленим, тобто знати способи їх подолання. До найбільш поширених способів, якими користуються сучасні перекладачі, відносять: адекватний переклад тексту, опис, неповний або скорочений переклад (анотований, аспектний, фрагментарний, реферативний). Їх особливість полягає в неповній передачі змісту оригіналу, в допущенні пропусків і скорочень текстів різного ступеню з метою реалізації різних комунікативних завдань. Зазвичай, при перекладі тексту з наближенням до тексту оригіналу майже завжди відбивається власне сприйняття змісту оригіналу перекладачем. Щоб його мінімізувати, необхідна точність перекладу, до чого має прагнути кожний перекладач. Однак, на думку експертів, запобігти жанрово-стилістичної невідповідності не вдається навіть кваліфікованим перекладачам, що пояснюється відмінністю стилів наукової мови та мислення, прийнятих у різних культурах. Тому сьогодні все частіше віддається перевага інтерпретації

тексту оригіналу, що передбачає передачу його сутності, й потребує певної компетентності перекладача до здійснення таких перекладів.

Результати **аналізу останніх досліджень і публікацій** з даної проблеми є свідченням того, що питання неповного або скороченого перекладу на часі, його вивчають вітчизняні та зарубіжні дослідники: Т. Ємельянова, О. Коновалова, А. Новіков, Н. Нестерова, Е. Чуйкова, Н. Шрамкова. Проблема реферування текстів вивчається в контексті оброблення наукової інформації (В. Гнедишев, Ю. Сурмін), вивчення наукової мови в контексті прогресивної концепції діяльнісного підходу (Г. Онуфрієнко), розвитку інформаційно-аналітичної компетентності (О. Гайдамак, О. Назначило, В. Омельченко, Л. Петренко).

Водночас ми звернули увагу на те що процес формування умінь реферування текстів майбутнього перекладача не знайшов належного відображення в науковій педагогічній літературі. Проблеми, які постають перед викладачами іноземної мови, спонукають до пошуку найбільш ефективних форм, методів, засобів, технологій навчання майбутніх перекладачів скороченому перекладу із застосуванням різних видів реферування, що й визначено нами за **метою** статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед перекладачів-практиків найбільш ефективним способом обробки первинного іншомовного тексту визнаний реферативний переклад, оскільки він дає змогу ознайомитися з основним змістом першоджерела. Тому в контексті окресленої нами теми, вважаємо за необхідне дослідити сутність реферування як процесу. Семантичний аналіз цього поняття вказує на його походження від терміну «реферат» (нім. referat < лат. referre – доповідати, повідомляти), що має два значення: 1 – доповідь на певну тему, що охоплює огляд відповідних літературних та інших джерел; 2 – стислий виклад змісту наукової праці, статті [8, с. 596]. Реферат широко використовується для обробки інформації, що й актуалізує його використання в практиці перекладу

текстів, особливо на сучасному етапі, коли спостерігається лавиноподібне надходження іноземних праць як у друкованому, так і електронному вигляді; поширюється практика видання реферативних видань – наукових журналів. Їх призначення – оперативне повідомлення фахівців тієї чи іншої галузі про нові публікації в світовій науково-технічній літературі. Водночас вони слугують інструментом для ретроспективного пошуку наукових документів з відповідних галузей знань. На їх затребуваності, ефективності задовольняти інтереси фахівців і науковців наголошує А. Михайлов: «Згідно із статистичними даними без РЖ (реферативний журнал – уточнення аббревіатури наше) фахівець може ознайомитися не більш, ніж з 6% опублікованих праць, а з допомогою РЖ – біля 80–90%» [1, с. 53–54].

Визначення сутності цього процесу потребує виявлення існуючих видів рефератів. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що до класифікації рефератів існують різні підходи [6, с. 202–205]. Наприклад, реферати поділяють за змістом, ознакою орієнтованості на споживача, та формалізацією структури. Розглянемо їх.

За змістом реферати поділяють на інформаційний, індикативний, монографічний, зведений, фрагментний та аспектний.

Інформаційний реферат відрізняється тим, що містить аргументи й наводить основні дані та висновки оригінальних документів, які вносять цінний вклад у загальну систему знань або корисні для певного кола читачів. Використовуючи його для перекладу слід звернути увагу на структуру цього виду реферату. Вона включає предмет дослідження і мету роботи, дані про методи і умови дослідження, результати та пропозиції автора щодо їх застосування. В інформаційному рефераті мають бути висвітлені основні характеристики нових технологій, технічних виробів, нова інформація про відомі явища, предмети тощо. Однією з головних вимог до інформаційних рефератів є дотримання послідовності у викладанні матеріалу.

Індикативний реферат характеризується стислим викладом змісту і створюється з метою допомоги читачеві у вирішенні питання, чи варто йому звертатися до оригінального документа. Цим і зумовлюється його структура – в ньому містяться відомості тільки про найважливіші аспекти змісту первинного документа та його інформаційний зміст. Вирішальним в індикативному рефераті є логіка бібліографічного задуму (немає детальної фактографічної інформації). Основним цільовим призначенням індикативного реферату є привернення уваги читача до наукового документа.

Більш складним є монографічний реферат, оскільки він складається на основі аналітико-синтетичної переробки інформації, яка міститься в одному первинному документі.

Для перекладу може використовуватися зведений реферат. Він містить відомості з кількох первинних документів з однієї теми, які викладені у вигляді зв'язаного тексту. Однак ці теми мають бути позначені в тексті перекладу, вказані їх автори.

Достатньо поширеним є аспектний реферат, який укладається на основі аналітико-синтетичної переробки інформації одного чи кількох аспектів первинного документа.

В практиці перекладу використовується фрагментний реферат. Його особливість полягає в тому, що реферування здійснюється за одним чи кількома структурними елементами документа, якщо він має великий обсяг різнопрофільної інформації.

За ознакою орієнтованості на споживача реферати класифікують на цільовий і загальний [7]. Реферування завжди орієнтоване на об'єкт інтересу, а це часто слугує причиною спотворення інформації певним чином особою, яка здійснює реферування. Тому особі, яка здійснює реферування певного матеріалу, слід чітко розуміти: для чого вона це робить (яка кінцева ціль) і для кого вона це робить (особливості сприйняття інформації споживачем реферату). І. Нежданов звертає увагу, що для найбільш точної і повної

передачі інформації, особливо важливим є знання споживача або замовника реферату – це питання узгодженості та каналів передачі інформації. Сутність реферування полягає у виборці з усього масиву інформації ключових моментів та їх фіксування (з повідомлення вилучаються елементи, які не несуть прямого інформаційного навантаження в інтересах конкретного проекту) [3]. Більшістю науковців особливо корисним вважається здійснення реферування в разі великого масиву інформації з різних джерел (літературних, наукових, газет, журналів, доповідей, співбесід, виступів по телебаченню, радіо, матеріалів з Інтернет-мережі, соціальних мереж тощо) та необхідності подальшого цитування.

До реферування іншомовних текстів існують специфічні вимоги. Вони мають бути семантично адекватними, обмеженими малим обсягом і одночасно з найбільш повним викладенням основного змісту первинного документу. Часто виникає потреба уточнення низки питань, пов'язаних з онтологічною природою даного виду вторинних текстів і, насамперед, з поняттям «основний зміст». Йдеться про питання щодо умов і критеріїв згортання в процесі реферування. Адже, розглядаючи реферативний переклад, а не просто реферування, перекладач має справу з двома процесами – перекладом і реферуванням, і тоді виникає дилема: який процес має бути домінуючим, і в якій послідовності повинен здійснюватися перебіг цих процесів – в певній послідовності чи одночасно.

Відносно цього існують різні точки зору. Для нас найбільш сприйнятливою є позиція Н. Нестерової, яка розглядає реферативний переклад як «особливий вид мовномисленневої діяльності, в якій ані переклад, ані реферування не існують окремо. Операції перекладу тісно перетинаються з мислинневими операціями, що забезпечують згортання тексту. При цьому саме згортання є домінуючим процесом, оскільки ці операції починають функціонувати на перших етапах осмислення мовних одиниць і розуміння іншомовного тексту, а переклад підключається на етапі

формування попередніх результатів згортання та їх подальшого осмислення [5, с. 113]. Таким чином, реферативний переклад – достатньо складний процес, продуктом якого є цілісне мисленнєве утворення, яке стає задумом нового тексту – тексту реферату. Цей процес потребує розвитку в майбутнього перекладача вищих пізнавальних процесів, критичного мислення, смислового (аналітико-синтетичного) перетворення інформації. А тому науково-педагогічні працівники, які здійснюють їх підготовку в вищих навчальних закладах, мають потребу в розробленні інноваційних педагогічних технологій.

В своєму подальшому дослідженні ми звернулися до публікацій останніх років, у яких висвітлено досвід підготовки перекладачів у системі вищої освіти. Наприклад, технологія навчання реферуванню майбутніх перекладачів висвітлена в публікації Н. Шрамкової. Автор використовує поетапне формування умінь реферування англійських текстів:

I етап визначення типу тексту та професійної галузі знань, до якої він належить з метою добору та уточнення конкретних термінологічних значень слів, що дасть змогу студентам правильно вживати їх в процесі реферування тексту;

II етап – формування навичок аналітичного читання з виокремленням ключових думок у кожному абзаці тексту, що уможлиблює використання цих елементів при формуванні самостійного судження;

III етап – презентація студентами підготовлених варіантів переробленого тексту;

IV – самостійна робота студентів над оригінальним текстом з урахуванням виправлень і зауважень, зроблених у процесі роботи [9].

Наш науковий інтерес спрямовано на підготовку перекладачів для реферування економічних та аграрних текстів, тобто їх професійна діяльність передбачається в сфері економіки або у аграрному секторі. Оскільки в цьому дослідженні йдеться про формування умінь реферування текстів, то ми не

могли не звернути уваги на той арсенал методів, який використовують викладачі іноземної мови. Так, Н. Шрамкова на кожному етапі формування умінь реферування англійських текстів використовує спеціально відібраний комплекс методів. Наприклад, при визначенні типу тексту та професійної галузі знань, до якої він належить, вона використовує метод семантичного аналізу термінів та порівняльний аналіз, який дає змогу порівняти різні значення використаних у тексті понять в залежності від того, до якої галузі вони відносяться – маркетинг, юриспруденція, фінанси, біржова або банківська справа, оподаткування тощо. Формування навичок аналітичного читання в педагогічній технології викладача передбачає виокремлення ключових думок у кожному абзаці тексту, що уможливорює використання цих елементів при формуванні самостійного судження. Спочатку під її керівництвом, а потім самостійно студенти здійснюють пошук у кожному новому абзаці нового повідомлення, навчаються розрізняти його форми (інформативна розповідь, міркування, співставлення різних точок зору, питання або спонукання, екскурс у минуле тощо). Важливим для майбутнього викладача є визначення єдиної ідеї (message), яка пов'язує всі частини (абзаци) тексту. В ході навчання здійснюється контроль і самоконтроль за дотриманням логіки автора та проблематики тексту статті, що перекладається, студенти навчаються виявляти тема-рема-тичні відносини на рівні речення або цілого абзацу з метою встановлення причинно-наслідкових зв'язків між фактами та подіями, про які йдеться в тексті. На цьому етапі Н. Шрамкова пропонує студентам скласти план тексту, використовує індивідуальну або групову роботу, що дозволяє в процесі обговорення виконаного перекладу провести діалог, виокремити важливу інформацію, з'ясувати ту, що була упущена та причини цього. В «скарбничку знань» студентів викладач має запропонувати окремі фрази і кліше для реферування тексту, а самим студентам – упорядкувати їх згідно з логікою змісту тексту, послідовністю відображених подій в ньому, використання

цитування, порівняння, підведення підсумків, узагальнення висновків у контексті головної ідеї статті [9]. Цей список може студентами уточнюватися, доповнюватися, зазнавати певних змін, що дозволяє проявити творчість, створити індивідуальний продукт – реферативний переклад, що буде, з одного боку, відображати основний зміст статті, а з іншого – відрізнятись від всіх інших у групі, яка працювала над її перекладом.

На наш погляд, цікавим є презентація студентом реферативного перекладу, що здійснюється на наступному етапі формування умінь реферування англійських текстів, оскільки під час її підготовки знов-таки відбувається структурування тексту. Презентацію може готувати як група, так і кожний окремих студент у залежності від того яка форма роботи була використана в ході виконання завдання. Послідовність презентації може бути визначена таким чином: аналіз логіки викладення проблеми в статті → змістовність тексту → використані терміни, кліше, фразеологічні звороти.

Специфіка підготовки майбутніх перекладачів до компресії економічної та аграрної літератури з актуалізацією навичок її реферування полягає, насамперед, з обізнаністю студентів у тематиці тексту для реферативного перекладу. Це виходить з вимог, що висуваються до реферату, які узагальнено Н. Нестеровою: «По-перше, реферат повинен бути не набором випадково обраних і перекладених речень вихідного тексту, а цілісним і пов'язаним текстом, що дуже стисло, але адекватно відображає інформацію, яка міститься в джерелі, по-друге, що породження реферату вимагає найвищого рівня розуміння, необхідного для об'єктивного виділення основного змісту тексту що реферується. При реферування (на відміну від повного перекладу) недостатнє розуміння не може бути компенсовано за рахунок знаходження формальної (лексико-граматичної) відповідності» [4, с.148].

Алгоритм технології, запропонований Н. Шрамковою, в нашій педагогічній практиці зазнав певних уточнень з огляду на специфіку

підготовки перекладачів з філологічною освітою до реферативного перекладу. На наш погляд, на I етапі технології навчання реферуванню економічних та аграрних текстів визначення типу тексту та професійної галузі знань недостатньо. Як показують наші дослідження та перекладацька практика, студентам-філологам бракує фонових знань з економіки та аграрних наук. Крім того, якщо економічні основи дещо закладаються шкільною програмою та університетським курсом «Основи економічної теорії, менеджменту та маркетингу», аграрним знанням студенти можуть лише завдячити загальній специфіці господарювання в Україні, яка історично є країною з потужним аграрним сектором в економіці. Але цих поверхових знань недостатньо ані для перекладу, ані для реферування галузевих текстів, зважаючи на те, що потенційні споживачі або замовники такої інформації є фахівцями у своїй галузі. У зв'язку з цим слід зазначити, що глибокої обізнаності не можна досягти в стислий термін, зумовлений академічними годинами, виділеними на опанування перекладу галузевих текстів з циклу економічних дисциплін чи перекладу аграрної літератури. Тому, необхідно показати студентам алгоритм роботи з науково-технічною інформацією. У нашому дослідженні представлена так звана технологія «входу або занурення в тему»: ми звузили тематику текстів, що підлягають перекладу або реферуванню, організували попередню самостійну роботу студентів, яка передбачала опрацювання та аналіз попередньо окресленої тематики рідною мовою. Самостійна робота відбувалася без керівництва викладача, але актуалізувалася на практичному занятті, коли студенти викладали сутність проблематики українською мовою, доповнюючи та уточнюючи один одного, й таким чином досягалася групове бачення проблеми.

На II етапі відбувалася контекстуалізація тексту, коли «перекладач повинен усвідомити фрагмент реальності, відбитий у тексті, і вписати його в широкий лінгвокультурний контекст» [1, с. 63]. Потім студенти виділяли та перекладали терміни, клішовані звороти, безеквівалентну лексику. Для

формування навичок аналітичного читання з виокремленням ключових думок у кожному абзаці тексту студенти активно використовували ІКТ, зокрема, пропонуючи варіанти компресії тексту, – за допомогою пошукових систем уточнювали доцільність їхнього використання, добирали відповідності, опрацьовуючи галузеву інформацію у мережі Інтернет, і одночасно поглиблюючи свої фонові знання з окресленої теми. Вміння виділити лексико-граматичний і смисловий центр речення або абзацу надало студентам можливість використовувати ці елементи тексту при формуванні самостійного висловлювання.

На III етапі – презентації студентами підготовлених рефератів, розроблена нами технологія, передбачала коментування варіантів реферативного перекладу своїх колег з акцентом на сильні та слабкі сторони роботи. Групове обговорення сприяло потужній активізації творчого мислення студентів. Як свідчить Д. Бузарджи, така робота вкрай важлива для становлення професійних навичок перекладацької діяльності [1].

З досвіду роботи викладачів ми маємо зазначити, що педагогічно доцільним є рекомендувати студентам записувати найбільш влучні формулювання або важливі ідеї, використані іншими студентами; брати на замітку упущення або фактичні неточності, неузгодженість речень або порушення сполучення різних лексичних одиниць у процесі реферування іншомовного тексту з економічної або аграрної проблематики. Вдалим, з нашої точки зору, є прийом добору найбільш адекватного варіанту реферування з аргументацією свого вибору та з урахуванням вимог до перекладу науково-технічних текстів. Застосування таких прийомів сприяє розвитку критичного мислення, рефлексії. На заключному етапі студенти самостійно допрацьовують реферативний переклад тексту, вносять зміни, усувають зауваження, зроблені в ході обговорення в малих групах або в у групі в цілому. Як свідчить практика такий підхід призводить до зважених перекладацьких рішень.

Таким чином, проведене нами дослідження уможливило такі **висновки**: реферативний переклад є складним мисленнєвим процесом, що будується на основі вищих пізнавальних процесів, потребує розвитку інформаційно-аналітичних умінь і навичок, міжкультурної та лінгводидактичної компетенцій. Підготовку майбутніх перекладачів до компресії та реферування економічних та аграрних текстів доречно здійснювати поетапно з використанням активних методів і прийомів навчання, обов'язковим попереднім опрацюванням відповідних джерел рідною мовою, з критичним осмисленням головної ідеї тексту, його контекстуалізації, виявлення причинно-наслідкових зв'язків між фактами та подіями, про які йдеться в тексті, що перекладається.

Література:

1. Бузаджи Д. М. Высокие технологии при обучении переводу / Д. М. Бузаджи // Мосты. – 2008. – № 4(20). – М. : Р.Валент, 2008. – С. 62–69.
2. Михайлов А. И. Реферативный журнал // БСЭ. – Т. 22. – М. : Совет. энцикл., 1975. – С. 53–54.
3. Нежданов И. Ю. Анализ текстовой информации / И. Ю. Нежданов [Электронный ресурс] : Режим доступа : http://ci-razvedka.ru/Analiz_Textov.html. – Название с экрана.
4. Нестерова Н. М. Реферативный перевод, или информация об информации / Н. М. Нестерова, Н. М. Герте // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2012. – № 7 (18). – Часть 2. – С. 147–150. [Электронный ресурс] : Режим доступа: www.gramota.net/materials/2/2012/7-2/38.html – Название с экрана.
5. Нестерова Н. М. Реферативный перевод: проблема смыслового свертывания и семантической адекватности / Н. М. Нестерова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2011. – № 25 (240). – Вып. 58. Филология. Искусствоведение. – С. 112–118.

6. Петренко Л. М. Інформаційно-аналітична компетентність керівника професійно-технічного навчального закладу: Алгоритми ефективної діяльності : Навчально-методичний посібник / Л. М. Петренко. – Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2013. – 252 с.

7. Реферування / Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/>. – Назва з екрану.

8. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / Уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006. – 789 с. – (Словники України).

9. Шрамкова Н. Б. Обучение реферированию текстов по экономической тематике на занятиях по английскому языку на факультете мировой экономике и торговле РГЭТУ / Н. Б. Шрамкова // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2009. – № 6. – С. 190–193.